

прегледни рад
достављен: 25. 05. 2024.
прихваћен за објављивање: 12. 09. 2024.
УДК 341.231.14(100)

Немања ДАНИЛОВИЋ*

ПРАВНА ПРИРОДА ВЕЛИКИХ РЕГИОНАЛНИХ СИСТЕМА ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА

Апстракт

Данас се ниједна савремена држава не може сматрати демократском без развоја и заштите основних људских права и слобода. На том пољу у последњих неколико деценија прошлог века приметан је огроман допринос у заштити људских права која су изворна, свеопшта и неутуђива. Аутор се у ради бави развојем три велика, регионална система заштите људских права и слобода, а то су: европски, амерички и афрички систем заштите. Примењујући историјски метод истраживања аутор ће покушати да објасни појаве и процесе који су се дешавали у погледу развоја заштите људских права и слобода на европском, америчком и афричком континенту. Рад прати настанак и развој правних институција, судова, међународних организација, међународних уговора и конвенција које су настале као плод бриге о људским правима. Највећи део рада биће посвећен Европском систему који обухвата развој и заштиту људских права у оквиру Савета Европе, КЕБС-а/ОЕБС-а и Европске уније. Функционисање савремене демократске државе у 21. веку без заштите људских права и слобода практично је незамисливо, па је смисао овог рада да допринесе развоју свести о потреби њихове заштите како на регионалном, тако и на међународном нивоу.

Кључне речи: људска права, људске слободе, Европски систем заштите, Амерички систем заштите, Афрички систем заштите.

1. УВОД

Развој идеје о поштовању и заштити људских права стар је неколико векова уназад. Први значајан документ који се бавио питањем људских права била је Велика повеља слобода (*Magna carta Libertatum*) донета 15. јуна 1215. године у Ранимиду (Енглеска). Након тога све до 18. века није било већих помака у погледу заштите

* Докторанд, Мегатренд Универзитет, Правни факултет, Република Србија, nemanjad444@gmail.com, ORCID:0000-0002-2845-9150.

људских права и доношења конкретних аката у том погледу. Два битна документа која су представљала прекретницу на том пољу била су Декларација о независности Сједињених Америчких Држава из 1776. и Декларација о правима човека и грађанина из 1789. године која уједно представља највећу тековине велике Француске буржоаске револуције. Савремени концепт људских права који данас познајемо почео је да се развија након окончања Другог светског рата, на тлу Европе. Најзначајнији документ из тог периода је Универзална декларација о људским правима коју је усвојила Генерална скупштина УН 1948. године. Годину дана након њеног усвајања (1949) на старом континенту се оснива Савет Европе, прва послератна међународна организација регионалног типа са циљем заштите основних људских права и слобода, промоције демократије и демократских вредности. Савет Европе представља зачетника Европског система заштите људских права. У оквиру ове организације, у Риму се 1950. године усваја Европска конвенција о људским правима о чијем доследном поштовању се стара Европски суд за људска права у Стразбуру (Француска) као орган у саставу Савета Европе. Европски систем заштите људских права обухвата и документа настала у оквиру Конференције за европску безбедност и сарадњу (КЕБС), као што је на пример Завршни акт Хелсиншке конференције из 1975. године. КЕБС 1995. године прераста у Организацију за безбедност и сарадњу у Европи (ОЕБС) која се и данас бави концептом људских права. Европска унија представља трећу организацију у Европи у чијим оквирима су се решавала питања везана за развој и заштиту људских права. Од докумената ту можемо да истакнемо Уговор о Европској унији (Уговор из Мастрихта) 1992. године, Повељу о основним социјалним правима радника и Декларацију о основним правима и слободама из 1989. године, Уговор из Амстердама итд. Поред Европског система заштите људских права разликујемо још Амерички и Афрички систем. Два битна документа Америчког система заштите људских права су: Повеља Организације америчких држава (1948) и Америчка конвенција о људским правима (1969). Најзначајнији документ у оквиру Афричког система заштите људских права је Афричка повеља о људским правима и правима народа усвојена 1981. године од стране Организације афричког јединства (ОАЈ). Овај акт познат је и као Банцулска повеља с обзиром да је усвојена у Банцули, главном граду Гамбије.

2. КОНЦЕПТ ЉУДСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА

Савремени концепт људских права представља првенствено обавезу државе да обезбеди поштовање зајамчених права, то јест, да се не меша и да их не крши, и дужна је да обезбеди правна средства за исправљање насталог стања и кажњавање кривца уколико су та права прекршена. Највећи број основних људских права и слобода реализује се у држави или посредством државе без обзира на то да ли су она призната на међународном или унутрашњем нивоу. Уживаоци тих права од државе

траже њихово обезбеђење и заштиту, а држава је та која има обавезу да то учини (Krivokarić, 2016, 65). За појам „људска права“ све непосредно након завршетка Другог светског рата користио се израз „права човека“ (*Rights of man*). Међутим, на инсистирање супруге председника САД Френклина Д. Рузвелта, Еленор, тај термин замењен је појмом „људска права“ (*Human Rights*) јер је она сматрала да се из израза права човека не види довољно да се та права односе и на жене (Krivokarić, 2017, 10). Како истиче професор Krivokarić (2017, 10) „посебан концепт односно идеја о томе да постоје одређена људска права и слободе, који су природни, неотуђиви и независно од правног регулисања и воље држава припадају свакоме на основу тога што је људско биће. Другим речима, то је једна врста посебне друштвене филозофије која води рачуна о правном и стварном положају појединаца и група, у првом реду о њиховој заштити од незаконитих захвата власти, али и у смислу обезбеђивања услова за њихов несметан опстанак и развој“.

Од периода Старог века, у коме су превасходно постојала као идеал који треба досегнути, људска права су прешла дуг развојни пут и данас је процес њихове интернационализације увелико одмакао што је омогућило да се људска права изместе са националног на међународни ниво. Као одговор на масовна и системска кршења људских права током Другог светског рата јавила се њихова интернационализација. Једино је на међународном нивоу могуће успоставити систем фундаменталних људских права како се њихово грубо кршење из прошлости не би поновило и како би се државе уједно обавезале на њихово поштовање без обзира на околности у којима се налазе (Симовић & Зекавица, 2023, 21). У правној теорији одређивање појма људских права представља једно веома сложено правно питање с обзиром да су правни теоретичари и филозофи на различите начине тумачили овај феномен. Према Џону Локу (*John Lock*), појам и термин људска права означава права која произилазе из чињенице постојања људског бића (Shiklaf, Qrifa & Ahmed, 2016, 64). Код одређивања појма и концепт људских права разликује три основна елемента:

„а) урођени карактер људских права (сваки човек стиче људска права својим рођењем и својством људског бића),

б) међународни односно наднационалним карактер људских права (њихова верификација се врши у релевантним међународним правним инструментима и унутрашњим прописима),

в) једнаки третман људских права (не постоје мање или више важна и значајнија људска права)“ (Shiklaf, Qrifa & Ahmed, 2016, 65).

Dunderski (2011, 8) закључује да је „циљ концепта људских права успостављање заједничких стандарда у вези са положајем људи, који треба да постигну сви народи и све нације, како би сваки појединац и сваки грађанин друштва тежио да допринесе поштовању права и слобода“. Према томе, „заштита људских права обезбеђује се у националним оквирима ратификацијом међународних докумената и имплементацијом у национално законодавство и постојањем

институција домаћег и међународног државно-правног карактера“ (Dunderski, 2011, 8).

Људска права се у правној теорији могу поделити према одређеним критеријумима, као на пример према: времену настанка (права прве, друге и треће генерације), међусобном односу између појединца, односно грађанина и државе (права негативног, права позитивног и права активног статуса), предмету који се штити (лична, политичка, економска, социјална и културна права) и садржају, функцији и правном дејству (либерална, основна или лична права, политичка права и социјална права према држави) (Jovićić & Plavšić-Nešić, 2012, 213).

Најпознатија подела људских права је она према времену настанка. У том погледу, разликујемо укупно три генерације¹. Прва генерација људских права настала је као плод и тековима великих грађанских револуција у Енглеској, Америци и Француској током 17. и 18. века. У ову генерацију спадају лична и политичка права и слободе. Као последица развоја положаја појединца у држави и друштво током 19. века јавља се такозвана друга генерација људских права и слобода. Ту спадају: економска, социјална и културна права. Након окончања Другог светског рата долази до појаве треће генерације људских права и слобода, такозваних „права солидарности“ (право на развој, право на мир, право на здраву животну средину, право на самоопредељење итд.). У питању су колективан права чије одређивање и спровођење зависи од групе људи (Кијевчанин, 2023, 303) .

3. ЕВРОПСКИ СИСТЕМ ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

Европски систем заштите људских права и слобода представља најстарији и уједно најразвијенији систем који почива на три међународне организације у оквиру којих се рађао и настајао механизам за заштиту људских права. То су: Савет Европе, КЕБС/ ОЕБС и Европска унија. Најзначајније институције и тела Европског система заштите људских права су: у *оквиру Савета Европе* (Европски суд за људска права, Европски комитет за социјална права, Европски комитет за спречавање мучења, Саветодавни комитет Оквирне конвенције о заштити националних мањина, Европска комисија за расизам и нетолеранцију, Европски комесар за људска права, Комитет министара Савета Европе; у *оквиру ОЕБС-а* (Канцеларија за демократске институције и људска права ОДИHR, Високи представник за националне мањине, Представник за слободу медија); у *оквиру Европске уније* (Европски суд правде, Европски центар за праћење расизма и ксенофобије).

¹ Класификацију људских права и слободан на „три генерације“ осмислио је француски теоретичар чешког порекла Карел Вашак (Karel Vasak, 1929-2015) и она уједно представља најпознатију и најстарију поделу људских права.

3.1. Савет Европе и људска права

Савет Европе представља међународну организацију регионалног типа која је основана Уговором потписаним у Лондону 5. маја 1949. године између Велике Британије, Француске, Белгије, Холандије, Италије, Луксембурга, Шведске, Данске, Норвешке и Ирске са циљем интеграције Западне Европе. Савету Европе накнадно су приступиле: Турска, Грчка, Исланд, Западна Немачка (данас Немачка), Аустрија, Швајцарска, Кипар, Малта, Финска, Лихтенштајн, Португал, Шпанија, Сан Марино (Аврамов, 2011, 555-556). На основу члана 1. Статута Савета Европе циљеви ове организацију су: „а) циљ Савета Европе је остварење већег јединства између чланица у циљу очувања и остваривања идеала и начела, који су њихова заједничка баштина, и подстицању њиховог економског и друштвеног напретка; б) овај циљ ће се остваривати преко органа Савета, разматрањем питања од заједничког интереса, закључивањем споразума и заједничком акцијом у економској, социјалној, културној научној, правној и административној области, као и путем очувања и развоја људских права и основних слобода; в) учешће држава у Савету Европе не треба да утиче на њихов допринос раду Уједињених нација и других међународних организација или савеза чије су чланице; г) питања националне одбране нису у надлежности Савета Европе“ (*Statute of the Council of Europe*, 1949, article 1).

Основна међународна документа која чине Европски систем заштите људских права у склопу Савета Европе су: Европска конвенција о људским правима (1950) и 13 додатних протокола; Европска социјална повеља (1961), допуњена 1991 и 1996. и додатни протоколи из 1988. и 1995. године; Европска конвенција за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања (1987); Хелсиншки завршни акт (1975); Париска повеља за Нову Европу (1990); Европска повеља о регионалним језицима и језицима мањина (1992); Оквирна конвенција о заштити националних мањина (1994); Повеља основних права Европске уније (2000).

3.1.1. Европска конвенција о људским правима

Захваљујући томе што има облик уговора који обавезује високе стране уговорнице као и што успоставља систем надзора над заштитом права на унутрашњем плану, Европска конвенција је први међународни документ о људским правима који тежи да заштити широк круг грађанских политичких права (Gomien, 1994, 10). Европска конвенција о људским правима из 1950. године и њених 13 протокола представљају главни инструмент Европског система заштите. Од посебне важности су протокол бр. 6, Протокол бр. 13 о укидању смртне казне, по чему се европски приступ људским правима разликује од приступа САД и Протокол бр. 11 којим се замењује Европска комисија за људска права и Европски суд за људска права јединственим Европским судом за људска права. Европска конвенција углавном садржи грађанска и

политичка права (Benedek & Nikolova, 2005, 31). Први део Европске конвенције предвиђа следећа права и слободе: Право на живот, Забрана мучења, Забрана ропства и принудног рада, Право на слободу и безбедност, Право на правично суђење, Кажњавање само на основу закона, Право на поштовање приватног и породичног живота, Слобода мисли, савести и вероисповести, Слобода изражавања, Слобода окупљања и удруживања, Право на склапање брака, Право на делотворни правни лек, Забрана дискриминације, Одступање у ванредним околностима, Ограничења политичке активности странаца, Забрана злоупотребе права, Границе коришћења ограничења права (*Evropska konvencija o ljudskim pravima*, 1950, članova 2-18). Као што је горе речено, Европска конвенција предвиђала је успостављање два тела: Европске комисије за људска права и Европског суда за људска права. Централна улога у овом механизму заштите људских права припала је Европској комисији. Овај орган, који је у међувремену престао да постоји, био је састављен од чланова влада држава потписница Конвенције и није био у сталном заседању. Грађани нису имали могућност да се непосредно обрате Европском суду, па је представке првобитно разматрала Комисија (Симовић, Станковић & Петров, 2018, 389).

О доследном поштовању Европске конвенције о људским правима стара се Европски суд за људска права са седиштем у Стразбуру. „Суд се састоји од оноликог броја судија колико је Високих страна уговорница. Судије морају имати високи морални углед и поседовати квалификације потребне за обављање високих судских функција, односно бити признати правни стручњаци. Кандидати морају бити млађи од 65 година на дан подношења захтева Парламентарне скупштине да јој се достави листа од три кандидата. Судије служе у личном својству. Током свог мандата судије се не могу бавити пословима који су неспојиви с њиховом независношћу, непристрасношћу или захтевима сталне службе; сва питања у вези с применом овог става решава Суд. За сваку страну уговорницу судију бира Парламентарна скупштина већином гласова, са листе од три кандидата које дотична Висока страна уговорница предложи“ (*Evropska konvencija o ljudskim pravima*, 1950, članova 20-22).

Високе стране уговорнице се обавезују да се повинују правоснажној пресуди Суда у сваком предмету у коме су странке. Правоснажна пресуда Суда се доставља Комитету министара који надгледа њено извршење. Ако Комитет министара сматра да нека висока страна уговорница одбија да се повинује правоснажној пресуди у предмету у којем је странка, он може, након што званично обавести ту високу страну уговорницу, а на основу одлуке усвојене двотрећинском већином гласова представника који седе у Комитету, да се Суду обрати питањем да ли је та висока страна уговорница пропустила да испуни своју обавезу из става 1. Ако Суд утврди да постоји повреда става 1, упућује предмет Комитету министара ради разматрања мера које треба предузети. Ако Суд утврди да став 1. није прекршен, вратиће предмет Комитету министара који закључује расправу о предмету (*Evropska konvencija o ljudskim pravima*, 1950, član 46). Извршење пресуде је формалноу надлежности

Комитета министара Савета Европе па ставови изложени у пресудама, често имају карактер препорука које могу бити инструмент за политичку иницијативу према наведеној држави потписници. Ово је механизам у настајању, а одлуке судске праксе могу утицати на промене у законодавствима земаља чланица, што се више пута показало и у пракси. Неспровођење одлуке Европског суда за људска права може у крајној линији довести до суспензије чланства у Савету Европе државе која се о пресуду оглушила, па чак и до искључења из чланства. Све пресуде Европског суда за људска права доступне су јавности (Већировић-Алић, 2017, 248).

3.2. КЕБС/ОЕБС

Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) је најшира европска регионална организација и окупља 57 земаља. Потекла је из Конференције за европску безбедност и сарадњу (КЕБС). КЕБС једно време није била међународна организација у правом смислу речи већ низ састанака европских држава, САД и Канаде, започетих још 1965. године. Овај начин садејства држава добио је обележја међународне организације тек претварањем у Организацију за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) 1994. Године (Dimitrijević *et al.*, 2007, 99-100). Рад на заштити људских права у оквиру ОЕБС-а започет је усвајањем Завршног акта Хелсиншке конференције 1975. године. Тридесет пет земаља источне и западне Европе (осим Албаније), заједно са САД и Канадом, потписале су Завршни акт КЕБС-а. Овај документ, иако није имао снагу међународног уговора, био је основа за усвајање низа докумената из области људских права. Они су добили толики значај у Европи да су их у теорији назвали „меко право“, јер су државе биле веома обзирне према њима иако их они нису формалноправно обавезивали (Рауновић, Krivokapić & Krstić, 2015, 99).

3.2.1. Људска димензија КЕБС-а

Људска димензија КЕБС-а представља документ усвојен на Бечкој конференцији која је трајала од 1986. до 1989. године. Ова конференција има веома велики значај по питању заштите људских права јер представља прекретницу у погледу одустајања од доктрине да се људска права налазе у строго унутрашњој надлежности држава. На основу усвојеног документа државе су се обавезале да своја законодавства у области људских права прилагоде са међународним правом. Израз људска димензија се користи да опише сет норми и активности које су посвећене људским правима (Рауновић, Krivokapić & Krstić, 2015, 100). Ове активности имају пресудну улогу у различитим мисијама на терену, као што су мисије у Босни и Херцеговини или Србији и Црној Гори и на Косову. У ту сврху мисије ОЕБС укључују и одељење за људска права, а званичници за људска права распоређују се широм земље како би надгледали и извештавали о стању људских права, али и

промовисали људска права и помагали у одређеним случајевима заштите. У земљама у којима има своју мисију, ОЕБС подржава и националне установе за људска права, као што је народни правобранилац (омбудсман) у Босни и Херцеговини илина Косову (Benedek & Nikolova, 2005, 33-34). Развијени су и посебни механизми попут Високог представника за мањине, са седиштем у Хагу, и Представника за слободу медија са седиштем у Бечу. Високи представник за националне мањине је инструмент за спречавање сукобаса овлашћењем решавања етничких напетости у најранијој могућој фази. ОЕБС је имао важну улогу у надзирању демократских избора у бројним европским државама које су пролазиле процес преображаја у плуралистичку демократију. Процесу демократизације и ширења људских права помаже Канцеларија за демократске установе и људска права (ODIHR), са седиштем у Варшави (Benedek & Nikolova, 2005, 34).

3.2.2. Париска повеља за нову Европу

На самиту Конференције о европској безбедности и сарадњи, одржаном уз учешће шефова држава или влада учесника КЕБС-а од 19. до 21. новембра 1990. године у Паризу, усвојена је Париска повеља. Оно што је битно да се напомене јесте то да је на Париском самиту највећа пажња управо посвећена проблематици људских права. Државе учеснице Париског самита обавезале су се да поштују сва начела о проблему права мањина која су усвојена на конференцији у Копенхагену јуна исте године. Такође, обавезале су се да и даље развијају механизам за људску димензију КЕБС-а (Орајић, 1991, 184-185).

Према Париској повељи за нову Европу „права човека и основне слободе су права свих људских бића по рођењу, неотуђива су и гарантована законом. Њихова заштита и унапређивање представљају прву обавезу власти. Њихово поштовање је суштинска заштита од прекомерне моћи државе. Њихово уважавање и пуно остваривање представља темељ слободе, правде и мира“ (Vasilijević, 1991, 245). У погледу заштите мањина, државе потписнице „потврђују да ће етнички, културни, језички и верски идентитет националних мањина бити заштићен и да ће припадници националних мањина имати право да се слободно изражавају, негују и развијају тај идентитет, без икакве дискриминације и потпуно равноправно пред законом“ (Vasilijević, 1991, 246).

3.3. Европска унија и људска права

Све до потписивања Уговора о Европској унији (Уговор из Мастрихта) 1992. године питања која се баве заштитом људских права и слобода нису унета у званична документа некадашње Европске заједнице. Треба нагласити да се Суд правде Европске уније као важан институционални орган много година пре Уговора из

Мастрихта позивао на људска права и Европску конвенцију Савета Европе, иако за то није постојао основ и директна веза са тадашњим актима ЕУ (Ђурчевић-Сусић, 2019, 75). На основу члана 6. Уговора из Мастрихта „ЕУ приступа Европској конвенцији о људским правима и темељних слобода. Темелјна права, која су зајамчена Европском конвенцијом о људским правима и темељним слободама и која произлазе из уставних традиција заједничких државама чланицама, биће општа начела права Уније“ (*Уговор о Европској унији*, члан 6). Влешић (2019, 104) сматра да је „главни и основни разлог за приступање ЕУ Европској конвенцији о људским правима то што би поступак и заштита били једноставнији уколико је странка у поступку чланица ЕУ и Европске конвенције, а ЕУ нема одвојен правни инструмент којим прокламује људска права, то јест Повељу о основним правима“. Даљим развојем механизма за заштиту људских права и слобода у ЕУ, 1989. године донета је Повеља о основним социјалним правима радника. Иако Повеља није била правно обавезујућа прокламовала је основна социјална права радника, као што су: слобода кретања, запослења и награђивања, обезбеђење повољних радних и животних услова, социјална и здравствена заштита, слобода удруживања, једнак третман мушкараца и жена итд (Рауповић, Кривокарић & Крстић, 2015, 103). Године 2000. сазван је скуп за израду Повеље основних права Европске уније, усвојене на састанку на врху у Ници. Та повеља је тренутно најсавременији документ о људским правима у Европи. Попут Универзалне декларације о људским правима, она укључује грађанска и политичка, као и економска, социјална и културна права, али као ни Универзална декларација, ни она нема статус правно обавезујућег документа. Ипак, с обзиром на то да обухвата бројне обавезе у области људских права које су ионако део међународних уговора чије су државе чланице Европске уније стране уговорнице, Повељу јемогуће разумети као документ којим се тумаче и појашњавају ти обавезујући споразуми (Benedek & Nikolova, 2005, 34). Међутим, треба нагласити да је текст Повеље унет у Уговор из Лисабона који је ступио на снагу првог децембра 2009. године чине је она постала правно обавезујућа за све државе чланице Уније и представља најсавременији механизам заштите људских права на нивоу ЕУ.

4. АМЕРИЧКИ СИСТЕМ ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

Амерички систем заштите људских права ослања се на два носећа ступа, а то су: Повеља Организације америчких држава и Америчка конвенција за људска права усвојене 1948. године. „Организација америчких држава (ОАД) је најстарија регионална међународна организација, чији су обриси настали на Првој конференцији америчких држава одржаној у Вашингтону у периоду од октобра 1899. до априла 1900. године. Савремена Организација америчких држава је међународна организација 35 америчких држава, са седиштем у Вашингтону. Основана је 1948. године, потписивањем Повеље Организације америчких држава, а која је ступила на

снагу 1951. године.“ (Kekić & Subošić, 2012, 117). Најрелевантнији извор Америчког система заштите је Америчка конвенција о људским правима из 1969. године (ступила на снагу 1978). Конвенција нема правно-обавезујући карактер нити га је стекла временом. Приликом доношења 1969. године Конвенција није садржала економско-социјална права. Тек је Генерална скупштина ОАД у Сан Салвадору 1988. године усвојила додатни Протокол који се односи на економска, социјална и културна права (Крећа, 2023, 659). Чланом 33. Конвенције оснивају се Међуамеричка комисија за људска права и Међуамерички суд за људска права. Главне функције Међуамеричке комисије на основу члана 41. Конвенције су:

- „а) да развија свест о људским правима међу народима Америке;
- б) да даје препоруке владама држава чланица ради усвајања прогресивних мера у корист људских права у оквиру њихових домаћих закона;
- в) да припрема студије и извештаје које сматра препоручљивим приликом вршења својих дужности;
- г) да захтева од влада држава чланица да је обавештавају о мерама које су усвојиле у области људских права;
- д) да одговара на питања добијена од држава чланица која се тичу људских права и да у оквиру својих надлежности пружа тим државама, на њихов захтев, саветодавне услуге“ (*American Convention of Human Rights*, 1969, article 41).

Као што је већ речено, Конвенција је предвидела и постојање Међуамеричког суда за људска права. Према члану 52. Конвенције „Суд се састоји од седам чланова, који су држављани држава ОАД и који се бирају на основу својих квалитета као појединци међу правницима највишег моралног ауторитета“. Члан 54. Конвенције предвиђа „да се судије Суда бирају на период од шест година и могу се само једном поново бирати“. „Пресуде које доноси Суд су коначне и жалба није могућа. Државе чланице се обавезују да поступају по пресудама Суда, уколико су биле странке у поступку. Странке у спору се обавештавају о пресуди Суда, а пресуда се доставља државама чланицама Конвенције“ (*American Convention of Human Rights*, 1969, article 52, 54, 67-69).

Амерички систем заштите предстаља скуп права за све грађане на америчком простору и умногоме се ослања на она права из Европске конвенције и Међународног пакта о грађанским и политичким правима. И поред тога што Америчка конвенција пружа опсежну листу грађанских и политичких права, она остаје само тежња у погледу социјалних и економских права и то управо представља једну од главних слабости овог система заштите (Burke-White, 2004, 50).

5. АФРИЧКИ СИСТЕМ ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

Афрички систем заштите представља скуп институција и инструмената којима се обезбеђују права и обавезе како појединаца тако и народа у целини. У многим

правним теоријама, представљен је као пионир у јурисдикцији људских права и еволуцији међународног права људских права. Међутим, и поред тога овај систем регионалне заштите људских права привлачи маргиналну пажњу светске стручне јавности што за последицу има недовољно истражен карактер самог система као и институција на којима почива (Okafor & Dzah, 2021, 670).

Најзначајнија документа и институције Афричког система заштите су: Афричка повеља о људским правима и правима народа (1981), Афричка комисија о људским правима и правима народа (1987), Протокол о оснивању Афричког суда за људска права и права народа (1997), Афричка повеља о правима и добробити детета (1990).

Најбитнији од свих докумената овог система заштите свакако је Афричка повеља о људским правима и правима човека, такозвана Банцулска повеља. Повеља је усвојена у оквиру Организације афричког јединства (ОАЈ) и прешла је дуг пут до коначног усвајања. Коначан нацрт Повеље усвојен је на заседању министара ОАЈ у Банцули, главном граду Гамбије, које је одржано од 7. до 27. јануара 1981. године. Исти текст Повеље прихваћен је на 18. заседању шефова држава и влада ОАЈ у Најробију (Кенија) 28. јуна исте године (Миленковић, 1985, 72). Повеља је ступила на снагу 1986. године.

Прва глава Афричке повеље посвећена је управо људским и народним правима. Према Повељи, сваки појединац је једнак пред законом и има подједнаку законску заштиту, људска бића су неповредива, има право на поштовање свог живота и интегритета личности, забрањени су сви облици експлоатације и омаловажавања човека (ропство, трговина робљем, мучење, нечовечно кажњавање и поступање), зајамчена је слобода савести, исповедања, вероисповести, слобода удруживања, слобода окупљања, кретања и боравка, сви народи су једнаки, имају право на постојање итд.

Чланом 30. предвиђено је „оснивање Афричке комисије за људска права и права народа која ће бити установљена у оквиру ОАЈ да унапреди људска права и права народа и обезбеди њихову заштиту у Африци“ (*African Charter on Human and Peoples Rights*, 1981, article 30). Основне надлежности Комисије, према члану 45. повеље су: „а) да сакупља документа, покреће студије и истраживања о проблемима Африке на пољу људских права; б) да формулише и доноси начела са циљем решавања правних проблема везаних за људска права и основне слободе; в) да сарађује са осталим афричким и међународним установама које се баве унапређивањем и заштитом људских права; г) да обезбеди заштиту људских права и права народа под условима установљених у Повељи; д) да тумачи одредбе Повеље на захтев уговорних страна и органа ОАЈ“ (*African Charter on Human and Peoples Rights*, 1981, article 45). Додатним Протоколом на Повељу 1998. године предвиђено је оснивање Афричког суда за људска права. Протокол је ступио на снагу 25. јануара 2004. године и према њему Суд може да издаје „наредбе ради отклањања повреде,

укључујући и плаћање правичне накнаде или обештећења“. Такође, даје саветодавна мишљења на захтев Афричке уније (некада ОАЈ) из области људских права. Седиште суда је у Аруши, главном граду Танзаније (Рауновић, Кривокарић & Крстић, 2015, 107).

ЗАКЉУЧАК

Велики регионални системи заштите људских права настали су као последица интернационализације људских права и слобода као и свести о њиховом доследном поштовању. Европски систем заштите људских права данас представља најразвијенији механизам у свету којим се штите људска права и основне слободе. Он почива на мноштву међународних докумената, конвенција и повеља које су настале у оквиру организација, као што су: Савет Европе, КЕБС/ОЕБС и Европска унија. Документа усвојена у овим организацијама углавном имају обавезујући карактер за државе чланице и то је оно што овај систем разликује од Америчког и Афричког система који су још увек у некој фази настанка и формирања. Такође, Европски систем, који почива на Европској конвенцији о људским правима, строго забрањује смртну казну за све државе које су ратификовале овај документ док у остала два система заштите таква ставка не постоји. Систем заштите људских права у Европи је најдемократскији и најлибералнији уз стриктно поштовање свих људских права и слобода. Системи заштите у Америци и Африци и даље се заснивају на веома малом броју конвенција, које притом немају обавезујући карактер. Брига за људска права представља један од главних стубова функционисања држава у Европи уз поштовање свих европских вредности. Развојем институција развијала се и свест о неопходности заштите људских права која у Европском систему долази до пуног изражаја. Америци и Африци биће потребно још доста времена да достигну тај ниво заштите и свести какав данас постоји на европском континенту.

ЛИТЕРАТУРА

Аврамов, С. (2011). *Међународно јавно право: Критичка научна мисао о међународном јавном праву и међународним односима*. Београд: Академија за дипломатију и безбедност;

American Convention on Human Rights. Dostupno na: https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf, (12.04.2024);

African Charter on Human and Peoples Rights. Dostupno na: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf, (14.04.2024);

- Benedek, W.&Nikolova, M. (2005). *Razumevanje ljudskih prava: Priručnik za obrazovanje ljudskih prava*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore;
- Bećirović-Alić, M. (2017). Politika i mehanizmi zaštite ljudskih prava u Evropskoj uniji. *Pravne teme*, 5 (9), pp. 242-252. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/323267988_POLITIKA_I_MEHANIZMI_ZASTITE_LJUDSKIH_PRAVA_EVROPSKE_UNIJE (20.04.2024.);
- Blešić, J. (2019). Jedinstvena zaštita ljudskih prava u Evropi. *Evropsko zakonodavstvo*, XVIII (70), pp. 98-113. Dostupno na: <https://evropskozakonodavstvo.rs/wp-content/uploads/EZ/2019/70/EZ-2019-70-article-5.pdf>, (15.04.2024.);
- Burke-White, W. (2004). Human Rights in the Inter-American System. *International Studies Journal*, 1 (2), pp. 33-55. Dostupno na: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r33140.pdf>, (28.04.2024.);
- Vasiljević, V. (1991). *Prava čoveka - zbirka dokumenata*. Beograd: Prometej;
- Gomien, D. (1994). *Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*. Beograd: Prometej;
- Dimitrijević, V. et.al. (2007). *Međunarodno pravo ljudskih prava*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava;
- Dunderski, B. (2011). Stalna aktuelnost pitanja ljudskih prava i sloboda. *Pravo - teorija i praksa*, 29 (4-6), pp. 1-17. Dostupno na: <https://casopis.pravni-fakultet.edu.rs/index.php/ltp/article/view/251/242>, (21.04.2024.);
- Đurčević-Cucić, M. (2019). Pristupanje Evropske unije Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda Saveta Evrope: Stagniranje procesa kao rezultat mišljenja 2/13 suda pravde Evropske unije. *Evropskozakonodavstvo*, 18(70), pp. 71-97. Dostupno na: <https://evropskozakonodavstvo.rs/wp-content/uploads/EZ/2019/70/EZ-2019-70-article-4.pdf>, (12.04.2024.);
- Evropska konvencija o ljudskim pravima*. Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-ratifikaciji-evropske-konvencije-ljudska-prava-osnovne-slobode.html>, (03.04.2024);
- Jovičić, K.&Plavišić-Nešić, A. (2012). Ljudska i izvorna prava. Prir. O. Nikolić & V. Đurić. *Izvori u domaćem i stranom pravu - zbornik radova*, Beograd: Institut za uporedno pravo, pp. 208-231. Dostupno na: <http://ricl.iup.rs/712/1/2012%20-%20Izbori%20u%20domacem%20i%20stranom%20pravu%20-%20Jovi%20C4%8Di%20C4%87%20Plav%20C5%A1i%20C4%87%20Ne%20C5%A1i%20C4%87.pdf>, (06.04.2024.);
- Kekić, D.&Subošić, D. (2012). Interamerička telekomunikaciona komisija. *Međunarodna politika*, 63(1148), pp. 115-128. Dostupno na: <https://medjunarodnapolitika.rs/wp-content/uploads/MO/2012/1148/MO-2012-1148-article-8.pdf>, (12.04.2024.);

- Кијевчанин, Р. (2023). Класификација (врсте) људских права и слобода. У: С. Соковић (уредник). *Усклађивање правног система Србије са стандардима ЕУ* - зборник радова, Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, стр. 297-308. Доступно на: <https://doi.org/10.46793/UPSS.297K>;
- Крећа, М. (2023). *Међународно јавно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду;
- Krivokapić, В. (2017). Pojam ljudskih prava. *Strani pravni život*, broj 1, str. 9-20. Dostupno na: <https://www.stranipravnazivot.rs/index.php/SPZ/article/view/82/82>, (08.04.2024.);
- Krivokapić, В. (2016). Priroda ljudskih prava. *Megatrend revija*, 13(2), pp. 59-70. Dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1820-3159/2016/1820-31591602059K.pdf>, (15.04.2024.);
- Миленковић, С. (1985). Нов допринос регионалној заштити људских права: Афричка повеља о правима човека и народа. *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Нишу*, (25), стр. 69-82. Доступно на: <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadržaj/zbornici/z25/07z25.pdf> (10.04.2024.);
- Симовић, Д. & Зекавица, Р. (2023). *Људска права*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет;
- Симовић, Д., Станковић, М., Петров, В. (2018). *Људска права*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду;
- Okafor, О. & Dzah, G. (2021). The African Human Rights system as „norm leader“: Three case studies. *African Human Rights Law Journal*, 21 (2a), pp. 669-698. Dostupno na: <https://scielo.org.za/pdf/ahrlj/v21n2/03.pdf>, (02.05.2024.);
- Орачић, М. (1991). Internacionalizacija problema ljudskih prava. *Vojno delo*, 91(4-5), pp. 157-187. Dostupno na: https://www.vojnodelo.mod.gov.rs/pdf_clanci/vojnodelo282/vd-282-1991-43-3-8-Oracic.pdf, (22.04.2024.);
- Рауновић, М., Krivokapić, В. & Krstić, I. (2015). *Међународна људска права*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду;
- Statute of the Council of Europe*. Dostupno na: <https://rm.coe.int/1680306052>, (02.05.2024).
- Shiklaf, М.А.М., Qrifa, М.А.О. & Ahmed, А.А.М. (2016). Osnovne karakteristike međunarodnih pravnih instrumenata u oblasti ljudskih prava. *Pravo - teorija i praksa*, 33(4-6), pp. 61-76. Dostupno na: <https://casopis.pравни-fakultet.edu.rs/index.php/ltp/article/view/104/98>, (11.04.2024.);
- Ugovor o Evropskoj uniji*. Dostupno na: (https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0011.01/DOC_2&format=PDF), (08.06.2024).

Nemanja DANILOVIĆ

Ph.D Candidate, Megatrend University, Faculty of Law, Republic of Serbia

LEGAL NATURE OF MAJOR REGIONAL HUMAN RIGHTS SYSTEMS

Summary

No modern country can be considered democratic without developing and protecting fundamental human rights and freedoms. The last few decades of the past century witnessed a considerable contribution to protecting human rights, which are indivisible, universal, and inalienable. The paper deals with the development of three major regional human rights systems, namely, European, American, and African. By employing the historical research method, it will strive to explain the phenomena and processes that took place in terms of the development of the protection of human rights and freedoms on the European, American, and African continents. The paper follows the emergence and development of legal institutions, courts, international organizations, international treaties and conventions that resulted from concern for human rights. The major part of the paper will delve into the European system, including the development and protection of human rights within the Council of Europe, CSCE/OSCE, and the European Union. Modern 21st-century democracy cannot be imagined without the protection of human rights and freedoms, so the paper aims to raise awareness of the need for their protection at both regional and international levels.

Key words: human rights, human freedoms, European human rights system, American human rights system, African human rights system.